

# **Een teken van herkenning?**

Een onderzoek onder leerlingen naar de herkenbaarheid van doelen behorende bij de maatschappelijke stage

Door: Angela de Wit

Ivlos 2010

Begeleider: Taco Visser

## **Inhoud**

Inleiding.....	2
1. Theorie en vraagstelling.....	4
1.1 De maatschappelijke stage en burgerschapsvorming .....	4
1.1.1 Vrijheid bij invulling maatschappelijke stage.....	5
1.1.2 Het belang van doelen .....	5
1.2 Vraagstelling.....	7
2. Methode.....	8
2.1 Onderzoeksgroep .....	8
2.2 Meetinstrument en onderzoeksopzet .....	8
2.3 Analysemethode .....	9
2.4 Definities van variabelen.....	9
2.5 Validiteit .....	11
2.6 Betrouwbaarheid .....	12
3. Onderzoekresultaten.....	13
3.1 Veiligheid.....	13
3.2 Respect.....	14
3.3 Sociale samenhang.....	15
4. Conclusie, discussie en vervolgonderzoek.....	16
4.1 Discussie .....	16
4.2 Antwoord op de onderzoeksvraag.....	17
4.3 Suggesties voor vervolgonderzoek .....	17
Literatuuropgave.....	19

## Inleiding

'Thee inschenken is ook stage'.<sup>1</sup> Zo begon dagblad *NRC* in 2007 een artikel over de maatschappelijke stage, destijds nog niet meer dan een wetsvoorstel. Politiek Den Haag was positief over het idee van de maatschappelijke stage, maar over de inhoud was men het niet eens. Na drie jaar discussiëren en onderhandelen werd in januari 2010 dan eindelijk ingestemd met het wetsvoorstel. Volgens deze nieuwe wet zal iedereen die vanaf het schooljaar 2011-2012 instroomt in het voortgezet onderwijs in zijn schooltijd een maatschappelijke stage moeten lopen. Het doel van deze stage wordt door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap als volgt geformuleerd:

*Doel van de maatschappelijke stage is dat alle jongeren tijdens hun schooltijd kennis maken met én een onbetaalde bijdrage leveren aan de samenleving.*<sup>2</sup>

Dit doel komt niet uit de lucht vallen. In 2005 heeft Nederland in samenspraak met andere EU-landen besloten op een actieve manier burgerschap in te voeren.<sup>3</sup> Een van de doelen van dit beleid is het vergroten van de sociale cohesie binnen de (Europese) samenleving. In Nederland heeft dit geleid tot de wet 'actief burgerschap en sociale integratie', die scholen<sup>4</sup> verplicht stelt bij te dragen aan de integratie van leerlingen in de Nederlandse samenleving.<sup>5</sup> Daarnaast stelt deze wet scholen verplicht hun leerlingen op te leiden tot 'actieve burgers'.

De keuze voor het (voortgezet) onderwijs als belangrijke plaats voor de uitvoering van het nieuwe beleid is eenvoudig te verklaren. Het onderwijs heeft van oudsher als doel leerlingen voor te bereiden op hun rol in en hun bijdrage aan de samenleving. Daarnaast zijn alle kinderen in Nederland verplicht onderwijs te volgen, dus zal uiteindelijk iedereen zijn onderwezen in burgerschap. Het onderwijs lijkt dan ook de plek bij uitstek om de doelstellingen van het actief burgerschapsbeleid vorm te geven. In het regeerakkoord van Balkenende IV wordt de maatschappelijke stage genoemd als één van de middelen om de doelstellingen te bereiken. Het regeerakkoord van Balkenende IV heeft actief burgerschap en sociale integratie in twee pijlers ondergebracht, te weten 'sociale samenhang' en 'veiligheid, stabiliteit en respect'.<sup>6</sup> Deze pijlers vormen tevens de basis van de maatschappelijke stage.

---

<sup>1</sup> Auteur onbekend (2007, nov. 29). Thee inschenken is ook stage. *NRC Handelsblad*. Internet. Geraadpleegd op 10-10-2010, van <http://archieff.nrc.nl/?modus=l&text=maatschappelijke+stage&hit=2&set=3>

<sup>2</sup> MOCW (2007). *Maatschappelijke stage. Samenleven kun je leren*. Geraadpleegd op: 10-08-2010, van <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/publicaties-pb51/maatschappelijke-stage/08bk2007b023-20071128-111423.pdf>

<sup>3</sup> MOCW (2006). Toezichtkader actief burgerschap en sociale integratie. *Staatscourant*, nr. 128, p.13.

<sup>4</sup> Deze wet heeft niet alleen betrekking op het onderwijs. Omdat dit artikel zich specifiek bezighoudt met het onderwijs, worden andere organen en organisaties waar dit beleid uitgevoerd moet worden niet nader genoemd.

<sup>5</sup> Kamerstukken II (2004-05), 29666, nr. 13, p.1.

<sup>6</sup> Kabinet Balkenende IV (2007). *Samen werken, samen leven*. Internet (2007). Geraadpleegd op 01-07-2010, van <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2007/06/14/beleidsprogramma-2007-2011/beleidsprogramma-compleet-1.pdf>

De sociologen Bekkers en Bridges Karr hebben in 2008 onderzoek gedaan naar de (effecten van de) maatschappelijke stage.<sup>7</sup> Uit hun onderzoek blijkt onder meer dat leerlingen die een maatschappelijke stage hebben gedaan, hoger scoren op vele aspecten van burgerschap dan leerlingen van dezelfde school die niet op stage zijn geweest.<sup>8</sup> De onderzoekers maakten hierbij onderscheid in burgerschapsgedrag, burgerschapswaarden en burgerschapsvaardigheden.<sup>9</sup> De maatschappelijke stage lijkt dus een positief effect te hebben op de ontwikkeling van bepaalde aspecten van burgerschap. Of hiermee de doelen van de overheid met betrekking tot de maatschappelijke stage ook zijn behaald is echter niet duidelijk. De aspecten waarover Bekkers en Bridges Karr hun respondenten hebben ondervraagd komen namelijk niet volledig overeen met de eerder genoemde speerpunten uit het regeerakkoord van Balkenende IV. De overeenkomende aspecten zijn daarbij op een andere manier gecategoriseerd, en de indelingen worden niet met elkaar vergeleken. Het onderzoek zegt daarnaast niets over de ervaringen van leerlingen op de punten sociale samenhang, veiligheid, respect en stabiliteit. Het is mogelijk dat onderzoek uitwijst dat leerlingen na de maatschappelijke stage meer respect hebben voor hun medemens, terwijl de desbetreffende leerlingen dit niet zo ervaren. Het is dan de vraag of de toename in burgerschapskenmerken volledig veroorzaakt wordt door de stage, en of de herkenning van de doelstellingen door leerlingen invloed heeft op het succes van de stage. Om meer inzicht te krijgen in de herkenning van deze doelen door leerlingen heb ik hier een kleinschalig kwantitatief onderzoek naar verricht. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen gebruikt worden ter verbetering van de opzet en organisatie van de maatschappelijke stage op de school waar het onderzoek is uitgevoerd.

---

<sup>7</sup> In de afgelopen jaren zijn diverse scholen vrijwillig gestart met de maatschappelijke stage.

<sup>8</sup> Bekkers, R., Bridges Karr, L. (2008). *Evaluatieonderzoek maatschappelijke stage*. Internet (2008). Geraadpleegd op 08-09-2010, van <http://www.fss.uu.nl/soc/homes/bekkers/ems3.pdf>

<sup>9</sup> Bekkers, R., Bridges Karr, L. (2008). P. 60.

# 1. Theorie en vraagstelling

## **1.1 De maatschappelijke stage en burgerschapsvorming**

Al sinds de jaren '90 heeft Nederland te maken met een afnemende loyaliteit van de burger ten opzichte van de staat en een daling in de betrokkenheid tussen burgers onderling.<sup>10</sup> Burgers voelen weerstand ten aanzien van de politiek en nemen niet graag deel aan het politieke proces. De individualisering neemt toe, net als de verharding van de maatschappij. Deze ontwikkelingen vormen een mogelijk gevaar voor het voortbestaan van de democratie.<sup>11</sup> Om dit gevaar tegen te gaan heeft de Nederlandse overheid in 2005 in samenspraak met overige EU-landen besloten op een actieve manier burgerschapsvorming in te voeren.<sup>12</sup> Eerdere pogingen hiertoe in Nederland hebben volgens de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) niet het gewenste effect gehad.<sup>13</sup> Het nieuwe beleid is erop gericht burgerschapsvorming voornamelijk een plaats te geven binnen het onderwijs, omdat iedere burger van Nederland hieraan deelneemt. Dit maakt een gemeenschappelijk en gedeeld perspectief mogelijk.<sup>14</sup> Het nieuwe beleid, gericht op burgerschapsvorming en sociale integratie,<sup>15</sup> is echter niet zonder problemen. Scholen krijgen slechts kaders voorgeschreven waarbinnen ze het burgerschapsbeleid op eigen wijze vorm moeten geven.<sup>16</sup> Deze kaders zijn zeer ruim, waardoor scholen weinig houvast geboden wordt. Om scholen meer houvast te bieden heeft het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap kerndoelen opgesteld,<sup>17</sup> waarin staat beschreven wat scholieren op welk moment van hun schoolcarrière moeten kennen, kunnen en weten. De Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) heeft in overleg met het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (MOCW) een leerplankundig model opgesteld, deels gebaseerd op deze kerndoelen. Dit model moet scholen helpen bij het inbedden van burgerschapsvorming in het schoolcurriculum<sup>18</sup> en bevat een inhoudelijke uitwerking voor burgerschapsvorming in het primair en voortgezet onderwijs. Scholen zijn echter niet verplicht dit leerplankundig model over te nemen, en ze zijn vrij in de manier waarop zij invulling geven aan de kerndoelen. Hiermee is het risico, dat er inhoudelijke verschillen ontstaan in het burgerschapsonderwijs, waardoor de gewenste gemeenschappelijke basis<sup>19</sup> onder burgers onvoldoende wordt gelegd, niet weggenomen.

---

<sup>10</sup> WRR o.l.v. Van Gunsteren, H.R. (1992). *Eigentijds burgerschap: WRR publicatie*. Den Haag: SDU, pp. V, 24, 43-47, 58, 116.

<sup>11</sup> Voor een uitgebreide beschrijving van het gevaar waarvan hier sprake is, verwijs ik naar mijn masterscriptie: Wit, de, A.J.M (2010). *Burgerschapsvorming in Nederland. Een visie op het huidige beleid aan de hand van het Aristotelisch en instrumentalistisch republicanisme*. Nijmegen.

<sup>12</sup> MOCW (2006). *Staatscourant*, nr. 128, p. 13.

<sup>13</sup> WRR (1992), pp. 14, 36.

<sup>14</sup> MOCW (2005). *Voorstel van wet en Memorie van toelichting; W2624K-2*. Den Haag, pp. 4-5.

<sup>15</sup> Kamerstukken II (2004-05), 29 666, nr.13, p.1.

<sup>16</sup> MOCW (2005). W2624K-2, p.9.

<sup>17</sup> SLO (2007). *Concretisering van de kerndoelen. Handleiding*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO).

<sup>18</sup> Kamerstukken II (2004-05), 29 666, nr.13, p.9. en SLO (2006). *Een basis voor burgerschap. Een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO), p. 53.

<sup>19</sup> MOCW (2005). W2624K-2, p. 8.

### 1.1.1 Vrijheid bij invulling maatschappelijke stage

Naast de kerndoelen legt de overheid middelbare scholen nog één andere verplichting op met betrekking tot het burgerschapsbeleid: alle leerlingen die vanaf 2011/2012 instromen in het voortgezet onderwijs moeten daar een maatschappelijke stage doen. De maatschappelijke stage is een vorm van leren binnen en buiten de schoolbanken. Dankzij deze stage maakt de leerling tijdens zijn middelbare schooltijd kennis met vrijwilligerswerk en levert hij een bijdrage aan de samenleving. De maatschappelijke stage vindt plaats bij maatschappelijke organisaties en projecten,<sup>20</sup> in zorg, welzijn, sport, cultuur of natuur. De stage moet plaatsvinden ongeveer halverwege de middelbare schoolperiode, en moet 48-72 uur bedragen.<sup>21</sup> De doelen die bereikt moeten worden met de maatschappelijke stage zijn zeer algemeen omschreven, en bestaan uit een samenvatting van de eerder genoemde pijlers uit het regeerakkoord van Balkenende IV. De maatschappelijke stage is een manier om die pijlers tot uitvoer te brengen; er zijn voor de maatschappelijke stage geen nieuwe doelen ontwikkeld.<sup>22</sup>

In opdracht van CPS Onderwijsvernieuwingen en Advies<sup>23</sup> hebben Bruning en van Oort onderzoek gedaan naar trends bij de invoering van de maatschappelijke stage. Zij stellen dat scholen de vrijheid die hen geboden wordt waarderen en ze geven aan dat de stages in praktijk heel verschillend worden ingevuld.<sup>24</sup> Schooltype en schoolvisie spelen daarbij een belangrijke rol. De school kan ervoor kiezen de maatschappelijke stage een onderdeel van één of meerdere vakken te maken, of om het als extra activiteit aan te bieden. Op de meeste scholen wordt de maatschappelijke stage echter ingebed in het curriculum. Om de kans van slagen hierbij te vergroten is het volgens Bruning en van Oort belangrijk dat de school een duidelijke visie heeft op de maatschappelijke stage. In alle schoolvisies zijn aanknopingspunten te vinden om hier een koppeling mee te leggen.<sup>25</sup> Vanuit deze visie moet de school vervolgens doelen stellen. Enkele voorbeelden van doelen zijn: leerlingen actief laten kennis maken met allerlei aspecten van de samenleving, stimuleren van actief burgerschap en/of vergroten van de maatschappelijke betrokkenheid.<sup>26</sup>

### 1.1.2 Het belang van doelen

Het ministerie van OCW stelt de maatschappelijke stage verplicht, maar biedt scholen veel ruimte om de stage naar eigen inzicht in te vullen. Dit heeft onder andere te maken met de wet op

---

<sup>20</sup> Internet (z.d.). Geraadpleegd op 19-04-2010, van [www.maatschappelijkstage.nl](http://www.maatschappelijkstage.nl)

<sup>21</sup> VWO: 72 uur, HAVO: 60 uur, VMBO/praktijkonderwijs: 48 uur.

<sup>22</sup> In paragraaf 4.2 worden deze doelen en geconcretiseerd, waardoor ze testbaar worden.

<sup>23</sup> Het CPS is een landelijk pedagogisch centrum. Zij heeft namens de overheid een taak bij het implementeren van onderwijsvernieuwingen, maar werkt tegenwoordig vooral op basis van opdrachten van onderwijsinstellingen.

<sup>24</sup> Oort, B. van, Bruning, M. (2006). *Trends... bij de invoering van de maatschappelijke stage. Praktijkervaring van veertig scholen*. Amersfoort: CPS. P. 45

Bekkers, R., Bridges Karr, L. (2008). Pp. 44-53.

<sup>25</sup> Voorbeelden hiervan zijn de visie op leren en ontwikkeling (authentiek leren, buitenschools leren, leren in context) en de visie op de plaats van de school in de maatschappij (de school als onderdeel van de maatschappij, de maatschappij in de school halen, de maatschappelijke verantwoordelijke van de school).

<sup>26</sup> Oort, B. van, Bruning, M. (2006). pp. 13-14.

Bekkers, R., Bridges Karr, L. (2008). P. 8.

onderwijs, die voorschrijft dat de overheid de grondwettelijke opdracht heeft slechts de kaders te scheppen waarbinnen onderwijs gegeven moet worden. Zij mag zich niet bemoeien met de exacte inhoud en de manier waarop het onderwijs gegeven wordt.<sup>27</sup> De overheid heeft wel het recht scholen te verplichten een visie te vormen op het burgerschapsonderwijs, en daar een planmatige invulling aan te geven, en dat gebeurt ook. De onderwijsinspectie heeft van het ministerie van OCW de opdracht gekregen te controleren of scholen voldoen aan deze opdracht, en zij laat scholen rekenschap afleggen voor (niet) behaalde resultaten. Daarbij kijkt de onderwijsinspectie vooral naar de door de overheid opgelegde doelen.

Volgens de onderwijsinspectie en diverse onderzoekers is het van belang dat scholen niet alleen een visie op burgerschap vormen, maar ook op de maatschappelijke stage. Door dit vanuit de algemene visie van de school te doen verloopt de inbedding in het curriculum natuurlijker. Daarnaast krijgen scholen door het vormen van visie duidelijk voor ogen wat ze met de maatschappelijke stage willen bereiken. Het selecteren van stageplaatsen en het maken van afspraken met stagebegeleiders vindt dan plaats vanuit die doelen, en de school de stagebegeleider en de leerlingen weten beter waar ze aan toe zijn. Daarnaast waarborgt een dergelijke doelenlijst de kwaliteit van de verschillende stages, en het zorgt ervoor dat leerlingen op verschillende stageplekken toch soortgelijke kennis en vaardigheden ontwikkelen. Uit het onderzoek van Bekker en Bridges Karr komt naar voren dat bij scholen die dit niet doen, de focus tijdens stages soms meer komt te liggen op het doen van een klus dan op kwaliteit en leermogelijkheden.<sup>28</sup> Dat is een verloren kans om leerlingen meer maatschappelijke betrokkenheid bij te brengen. Leerlingen blijken in zulke gevallen ook minder tevreden te zijn over hun stage, en ontevreden leerlingen scoren lager op burgerschapskenmerken dan leerlingen die tevreden zijn over hun stage.<sup>29</sup> Een laatste reden waarom het belangrijk is een doelenlijst op te stellen, is dat het scholen de mogelijkheid biedt stages en stageplekken te evalueren en waar nodig aanpassingen door te voeren. Op die manier kunnen scholen de maatschappelijke stage blijven verbeteren.

Hoewel de maatschappelijke stage pas in 2011 verplicht wordt, hebben meerdere scholen het inmiddels ingevoerd. Opvallend is dat niet alle scholen (concrete) doelen hebben opgesteld, terwijl dit volgens diverse onderzoekers en instanties noodzakelijk is voor het succesvol verlopen van de stages.<sup>30</sup> De stageplekken die geboden worden door scholen die geen duidelijke doelen hebben opgesteld, lopen erg uiteen in zowel (de uitdagendheid van) werkzaamheden en sociale contacten. Deze factoren hebben invloed op de tevredenheid van leerlingen, en beïnvloeden daarmee indirect de slagingskans van de maatschappelijke stage. Hoewel scholen de vrijheid die zij krijgen van de overheid zeer waarderen, is het de vraag of de doelen van de overheid op deze manier behaald kunnen worden.

---

<sup>27</sup> Art. 23 lid 2,5 Gw.

<sup>28</sup> Bekkers, R., Bridges Karr, L. (2008). Pp. 52-53.

<sup>29</sup> Bekkers, R., Bridges Karr, L. (2008). P. 62.

<sup>30</sup> Voorbeelden zijn de stagescholen van enkele stagiaires van het IVLOS: het Dominicus College in Nijmegen, de Philips van Horne scholengemeenschap in Weert en het RSG Brokdele in Breukelen. Deze scholen bleken weinig tot geen concrete doelen te hebben opgesteld met betrekking tot de maatschappelijke stage.

## **1.2 Vraagstelling**

De onderzoeksvraag luidt als volgt:

In welke mate worden de doelen die de overheid heeft gesteld aan de maatschappelijke stage (als onderdeel van burgerschapsvorming) herkend door leerlingen die in het schooljaar 2009-2010 de maatschappelijke stage hebben gedaan?

Deze onderzoeksvraag heb ik opgesplitst in de volgende vier deelvragen:

1. Wat verstaat de overheid onder burgerschapsvorming?
2. Welke doelen heeft de overheid opgesteld voor de maatschappelijke stage?
3. Wat zijn de ervaringen van leerlingen met betrekking tot de maatschappelijke stage?
4. In hoeverre komen de ervaringen van leerlingen overeen met de doelen die de overheid voor de maatschappelijke stage heeft opgesteld?

Deelvraag 1 wordt volledig beantwoord in het hoofdstuk 'Theorie en vraagstelling'. Het antwoord op deze vraag is verkregen door middel van een literatuurstudie.

Deelvraag 2 wordt voor een deel beantwoord in het hoofdstuk 'Theorie en vraagstelling', en voor een deel in het hoofdstuk 'Methode'. Het antwoord op deze vraag is verkregen door middel van een literatuurstudie.

Deelvraag 3 wordt beantwoord in het hoofdstuk 'Resultaten'. Het antwoord op deze vraag is verkregen door middel van een leerlingenenquête en data-analyse.

Deelvraag 4 wordt beantwoord in het hoofdstuk 'Conclusie, discussie en vervolgonderzoek'. Het antwoord op deze vraag is verkregen door vergelijking van de resultaten van de enquête met de doelen die de overheid voor de maatschappelijke stage heeft opgesteld.



## **2. Methode**

### ***2.1 Onderzoeksgroep***

In dit onderzoek bestaat de groep respondenten uit leerlingen van het Dominicus College te Nijmegen, die in het schooljaar 2009/2010 de maatschappelijke stage hebben gedaan. Alle leerlingen die aan deze voorwaarden voldeden hebben via de email een uitnodiging gekregen deel te nemen aan het onderzoek. Deelname gebeurde anoniem.

Van de in totaal 146 leerlingen hebben 85 leerlingen deelgenomen aan het onderzoek; 74 van hen hebben de enquête volledig ingevuld. Van deze laatste groep zaten 21 respondenten op het moment van invullen in 3 havo, en 53 respondenten zaten in 3 vwo.

Alle respondenten hebben in dezelfde periode stage gelopen (najaar 2009). Ook de duur van de stage was bij allen gelijk (vijf aaneengesloten volle dagen, oftewel 40 klokuren).

De leeftijd van de respondenten loopt uiteen van 14 tot 17 jaar. Ten tijde van de stage was de jongste respondent 14 jaar, en de oudste respondent 16 jaar.

In de enquête ontbrak een vraag naar het geslacht van de respondenten. Daardoor is de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke respondenten niet bekend.

Onder de respondenten bevonden zich zowel allochtone als autochtone leerlingen, afkomstig uit zowel de stad (Nijmegen) als het dorp (omliggende dorpen).

Hoewel er sprake is van diversiteit onder de respondenten, vormen zij geen representatieve steekproef voor alle middelbare scholieren in Nederland die de maatschappelijke stage hebben gedaan. De respondenten komen allemaal uit dezelfde streek van het land en zitten op dezelfde school. Daarnaast is het niet bekend hoeveel jongens respectievelijk meisjes hebben deelgenomen aan het onderzoek. De resultaten van dit onderzoek zeggen daarom niet noodzakelijk iets over de herkenning van doelen in de maatschappelijke stage door leerlingen op andere scholen.

### ***2.2 Meetinstrument en onderzoeksopzet***

Dit onderzoek wil aan de hand van een literatuurstudie en kwantitatief onderzoek vaststellen in welke mate de door de overheid gestelde doelen aan de maatschappelijke stage door leerlingen in praktijk herkend worden. Het gaat hierbij niet om de directe herkenning van de doelen door leerlingen in de maatschappelijke stage. De doelen zijn te algemeen geformuleerd om daarin direct terug te kunnen zien. Aan de hand van de antwoorden die leerlingen in de enquête hebben gegeven wordt indirect bepaald in hoeverre de afzonderlijke doelen herkend worden. Vanuit de in hoofdstuk 2 besproken literatuur spreekt de verwachting dat de maatschappelijke stage een positief effect heeft op de maatschappelijke betrokkenheid van leerlingen. Hoewel dit betekent dat de doelstellingen van de overheid in (sommige) stages terugkomen, zegt dit niets over de ervaringen van leerlingen met betrekking tot die doelstellingen. Om de ervaringen van leerlingen te kunnen toetsen, is gekozen voor een enquête. De uitkomsten van deze enquête worden geanalyseerd, en op basis van deze analyse en de literatuurstudie wordt er een conclusie getrokken.

De vier doelstellingen van de overheid (versterken van sociale samenhang, respect, veiligheid en stabiliteit binnen de Nederlandse samenleving) zijn in de enquête teruggebracht tot drie doelstellingen (sociale samenhang, veiligheid en respect). Deze doelstellingen zijn geconcretiseerd, en omgezet in 25 stellingen. Leerlingen kunnen op een vijfpuntsschaal aangeven in hoeverre ze het eens zijn met de stelling. Naast deze stellingen bestaat de enquête uit twee algemene vragen naar leeftijd en klas, een meerkeuzevraag met vervolgvraag over de stageplek, en vier open vragen waarin leerlingen kunnen aangeven wat zij nuttig en minder nuttig vonden aan de stage, wat ze hebben geleerd tijdens hun stage, en wat ze kwijt willen over de vragenlijst. De antwoorden op deze vragen zijn niet relevant voor dit onderzoek, en zijn toegevoegd met het oog op mogelijk vervolgonderzoek.

De zelfgemaakte enquête is op kleine schaal getest met twee leerlingen. De enquête is ingevuld om te kijken hoe lang het invullen duurt. Ook is de enquête mondeling afgenomen, om eventuele onduidelijkheden in de vraagstelling te achterhalen. Uit deze test kwam naar voren dat het invullen van de enquête ongeveer 6 minuten duurt. Enkele vragen waren vaag en onduidelijk geformuleerd, en leverden verwarring op. Zo werd er in een stelling gesproken over 'andere mensen' en 'mensen die anders zijn dan ik'. De vragen waarbij onduidelijkheid heerste, zijn vervolgens opnieuw geformuleerd. Ook is er gewerkt aan een duidelijkere omschrijving van 'veiligheid', omdat dit naar teveel verschillende dingen kon verwijzen. Het aantal stellingen is naar aanleiding van de test gestegen van 18 naar 26. Deze toename in het aantal stellingen zorgt voor meer duidelijkheid en eenduidigheid in de vragenlijst en in de resultaten.

### **2.3 Analysemethode**

De gebruikte variabelen (stellingen) zijn van ordinaal meetniveau. De schaal (veiligheid, etc.) die hierop is gebaseerd, is ook weer teruggecodeerd naar een ordinale verdeling. De gemiddelden op zich vormen een continue verdeling. Omdat de variabelen waarop deze gemiddelden zijn gebaseerd echter van het ordinale meetniveau zijn, zijn ook de schalen weer naar deze indeling teruggebracht.

De analyse die is uitgevoerd, is gericht op het verkrijgen van informatie over de oordelen van leerlingen met betrekking tot de drie variabelen. De analyse vond plaats door data in te voeren in SPSS. Door het toepassen van de cronbach's alpha is gekeken in hoeverre de verschillende stellingen die bij een concept hoorden, ook daadwerkelijk hetzelfde concept meten. Voor zowel veiligheid, respect als sociale samenhang is de cronbach's alpha berekend. Waar nodig zijn stellingen uit een groep verwijderd.<sup>31</sup>

### **2.4 Definities van variabelen**

---

<sup>31</sup> Zie voor verdere uitleg paragraaf 2.5

Zoals gezegd staan in dit onderzoek de doelen die de overheid aan de maatschappelijke stage heeft gesteld centraal. Deze doelen zijn echter algemeen geformuleerd, en moesten zodoende geconcretiseerd worden om te kunnen worden getest. Deze concretisering is gebaseerd op de omschrijving en uitwerking van de doelen in diverse documenten. Ook de kerndoelen, zoals deze zijn geformuleerd door het ministerie van OCW<sup>32</sup>, hebben een rol gespeeld. Bij de definitie van veiligheid is daarnaast gebruik gemaakt van een indeling in verschillende soorten veiligheid, afkomstig van Bureau Brekelmans.<sup>33</sup>

De overheid noemt vier belangrijke doelen, te weten de versterking van veiligheid, respect, sociale samenhang en stabiliteit in de samenleving. Literatuurstudie<sup>34</sup> heeft uitgewezen dat 'stabiliteit' een metadoel is, een doel dat bereikt kan worden door het bereiken van de drie overige doelen. Om die reden is besloten 'stabiliteit' niet als zodanig mee te nemen in dit onderzoek. De maatschappelijke stage heeft daar immers geen directe invloed op.

Ook tussen de overige drie concepten bestaat samenhang. In het regeerakkoord van Balkenende IV staat daarover het volgende:

*Een respectvolle omgang van burgers met elkaar – zowel individueel als in de relaties tussen groepen – is een essentiële voorwaarde voor maatschappelijke samenhang, binding en veiligheid. Vrijheid zonder angst is onmogelijk zonder respect. Wie vrijheid en veiligheid wil realiseren moet respect kunnen geven.*<sup>35</sup>

De verbondenheid tussen de schalen veiligheid, respect en sociale samenhang zorgt voor overeenkomsten in de definities. Hoewel geprobeerd is de definities zo duidelijk mogelijk van elkaar te scheiden, is enige overlapping onvermijdelijk.

De definities zijn als volgt:

- Veiligheid:<sup>36</sup>
  - Fysieke aspecten van veiligheid: veiligheid in en van de stageplek (de aanwezigheid van een vluchtplan, het dragen van beschermende kleding, etc.), preventie en aanpak van problemen (incl. omgaan met ongewenst gedrag).

---

<sup>32</sup> Overige gebruikte literatuur is opgenomen in de literatuuropgave. Het betreft onder andere stukken van de WRR, de onderwijsinspectie en de SLO.

<sup>33</sup> Bureau Brekelmans maakt gebruik van vijf definities van veiligheid in hun veiligheidsmonitor voor het voortgezet onderwijs. De definities staan beschreven op hun website.

Internet. Geraadpleegd op 28-06-2010, van <http://www.bureaubrekelmans.nl/vei02-visie.html>

<sup>34</sup> Ik ben tot deze conclusie gekomen na het bestuderen van artikelen van de WRR, de SLO, de onderwijsinspectie (zie literatuuropgave), en delen van de website van het Ministerie van Binnenlandse zaken ([www.rijksoverheid.nl/ministeries/bzk](http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/bzk)) die betrekking hebben op burgerschap.

<sup>35</sup> Kabinet Balkenende IV (2007). P.33.

<sup>36</sup> In het regeerakkoord van Balkenende IV wordt 'veiligheid' uitgelegd als de afwezigheid van criminaliteit en geweld, en als veiligheid in ruimere zin, waarbij normen en waarden een rol spelen.

De kerndoelen voor het voortgezet onderwijs die van toepassing zijn op het begrip 'veiligheid' zijn de volgende kerndoelen: 35, 36, 43.

- Sociale aspecten van veiligheid: klimaat binnen en binding met de stageplek, betrokkenheid, gevoel van waardering (vragen durven stellen, voor je mening uit durven komen, beloond worden, etc.)
- Respect:<sup>37</sup>
  - Het accepteren en dus niet veroordelen of negeren van andermans opvattingen en levensovertuiging
  - Het kunnen omgaan met (positieve en negatieve) kritiek.
- Sociale samenhang:<sup>38</sup>
  - Het actief investeren in de maatschappij, in andere mensen en in de omgang met andere mensen, waarbij de bereidheid tot het zich verdiepen in de manier waarop mensen met elkaar omgaan van groot belang is.

Drie van de 25 stellingen behoren tot geen van de genoemde schalen. Deze stellingen zijn toegevoegd om extra informatie te verkrijgen over hoe leerlingen de maatschappelijke stage hebben ervaren en gewaardeerd.<sup>39</sup>

De overige 22 stellingen zijn enigszins gelijkmatig verdeeld over de drie schalen. In het hoofdstuk 'resultaten' is duidelijk te zien welke stellingen waarbij horen.

## 2.5 Validiteit

De validiteit van een onderzoek geeft aan of dat wat gemeten moet worden ook daadwerkelijk gemeten wordt. Om de validiteit (interne consistentie) van de schalen vast te stellen is de Cronbach's alpha berekend. Bij alle drie de schalen is de Cronbach's alpha hoger dan 0,6 wat betekent dat er voldoende interne consistentie is.

Er bleek echter bij iedere schaal ook een stelling te zijn die minder goed in de berekening paste. Deze drie stellingen<sup>40</sup> zijn daarom weggelaten uit de schalen.

Dat er sprake is van voldoende interne consistentie wil echter niet zeggen dat het onderzoek in zijn totaliteit ook valide is. In paragraaf 2.1 is al gesproken over de representativiteit van de steekproef in dit onderzoek. Voor de school waar de enquête is afgenomen, is de steekproef

---

<sup>37</sup> In het regeerakkoord van Balkenende IV wordt 'respect' uitgelegd als het op een fatsoenlijke manier omgaan met elkaar en met de overheid.

De kerndoelen voor het voortgezet onderwijs die van toepassing zijn op het begrip 'veiligheid' zijn de volgende kerndoelen: 35, 36, 43, 47.

<sup>38</sup> In het regeerakkoord van Balkenende IV wordt 'sociale samenhang' uitgelegd als het investeren in mensen en het investeren in de manier waarop zij met elkaar en hun omgeving omgaan. Mensen moeten als verantwoordelijke mensen bijdragen aan de samenleving.

De kerndoelen voor het voortgezet onderwijs die van toepassing zijn op het begrip 'veiligheid' zijn de volgende kerndoelen: 35, 36, 43, 44, 47.

<sup>39</sup> Het gaat om de volgende stellingen: Mijn stage was makkelijk; Mijn stage was leuk; Mijn stage was leerzaam.

<sup>40</sup> Het gaat om de volgende stellingen:

- Ik heb tijdens mijn stage van andere mensen (dan mijn stagebegeleider) (positieve) kritiek gekregen.
- Op mijn stageplek ben ik op dezelfde manier omgegaan met mensen als op school.
- Ik heb tijdens mijn stage geen contact gehad met mensen die anders tegen het leven aankijken dan ik.

representatief. Voor de totale populatie middelbare scholieren die de maatschappelijke stage hebben gedaan is de steekproef niet representatief. Bij het bepalen van de validiteit is het daarom van belang onderscheid te maken tussen de interne en de externe validiteit.

*Interne validiteit is de mate waarin de conclusies van het onderzoek geldig zijn voor de onderzoeksgroep.*

*Externe validiteit is de mate waarin de conclusies ook van toepassing zijn op de gehele populatie.<sup>41</sup>*

Uitgaande van deze definitie is er in dit onderzoek wel sprake van interne validiteit, maar niet van externe validiteit.

## **2.6 Betrouwbaarheid**

Betrouwbaarheid is niet hetzelfde als validiteit. Validiteit geeft aan of wat gemeten moet worden ook gemeten wordt, terwijl bij betrouwbaarheid de herhaalbaarheid van het onderzoek centraal staat. Betrouwbaarheid en validiteit hoeven niet samen te gaan, al is dat bij dit onderzoek wel het geval. Wanneer dit onderzoek opnieuw wordt uitgevoerd bij dezelfde respondenten, is de kans dat de resultaten overeenkomen zeer groot. Zolang de school in kwestie het beleid omtrent de maatschappelijke stages niet aanpast, en de stageplekken, stageactiviteiten, de soorten stages en de mate van interne/externe begeleiding gelijk blijven, zal zelfs een soortgelijke enquête bij andere leerlingen van deze school waarschijnlijk vergelijkbare resultaten opleveren. Bij afname van de enquête op een andere school is de kans op afwijkende resultaten groter. Diverse factoren kunnen van invloed zijn op de beoordeling die leerlingen geven, zoals de mate van keuzevrijheid. Uit het onderzoek van Bekker en Bridges Karr bleek bijvoorbeeld dat leerlingen die zelf een stageplek mochten kiezen achteraf positiever waren over hun stage.<sup>42</sup> Afwijkende resultaten kunnen ook het gevolg zijn van de manier waarop andere scholen vorm geven aan (de mate van) interne en externe begeleiding, (soorten) stages en stageactiviteiten.

---

<sup>41</sup> Internet. Geraadpleegd op 2-10-2010, van [http://www.2reflect.nl/validiteit\\_en\\_betrouwbaarheid.htm](http://www.2reflect.nl/validiteit_en_betrouwbaarheid.htm)

<sup>42</sup> Bekkers, R., Bridges Karr, L. (2008). Pp. 2, 14, 15, 45-46.

### 3. Onderzoeksresultaten

De respondenten hebben op een vijfpuntsschaal aangegeven in hoeverre ze het eens waren met de 25 stellingen. Bij het bepalen van de mate van herkenning van veiligheid, respect en sociale samenhang wordt gekeken naar de negatieve (<3) respectievelijk positieve (>3) beoordelingen bij iedere stelling. Hierbij zijn alleen de beoordelingen meegerekend van respondenten die de enquête volledig hebben ingevuld.

NB: in onderstaande tabellen wordt gebruik gemaakt van percentages. Dit maakt het vergelijken van resultaten en uitkomsten gemakkelijker. Omdat het aantal respondenten echter lager ligt dan 100, is het gebruik van percentages enigszins misleidend.

#### 3.1 Veiligheid

Tabel - Veiligheid (Alpha = 0,86 / N = 74)

	negatief %	neutraal %	positief %	Totaal %
Er waren op mijn stageplek duidelijke gedragsregels over hoe je met elkaar moest omgaan	18	28	54	100
Er waren op mijn stageplek duidelijke regels over hoe je veilig moest werken	18	27	55	100
Op mijn stageplek werden medewerkers en stagiaires die zich niet aan de regels hielden, daarop aangesproken	20	35	45	100
Op mijn stageplek hielpen medewerkers en stagiaires elkaar graag	3	15	82	100
Op mijn stageplek had de leiding goed in de gaten wat er allemaal gebeurde	9	23	68	100
Als er onveilige dingen gebeurden op mijn stageplek, werd er meteen ingegrepen door medewerkers	7	38	55	100
Ik voelde me op mijn gemak tussen de medewerkers	5	19	76	100
Ik voelde me veilig op mijn stageplek	0	14	86	100
<b>Samenvatting 'Veiligheid'</b>	<b>3</b>	<b>31</b>	<b>66</b>	<b>100</b>

Respondenten blijken gemiddeld positief te oordelen over 'veiligheid'. Het percentage positieve oordelen is overal groter dan het percentage negatieve of neutrale oordelen. Nergens is het percentage negatieve beoordelingen groter dan het aantal neutrale beoordelingen.

De meeste leerlingen voelden zich op hun gemak tussen de medewerkers van de stageplek, en zij voelden zich er veilig in fysiek en/of sociaal opzicht. De hulpvaardigheid op de stageplekken is groot gebleken. Verder gaf 68% van de respondenten aan dat de leiding goed in de gaten had wat er gebeurde, terwijl slechts 45% aangeeft dat mensen die zich niet aan de regels hielden, daarop ook werden aangesproken. Dit zou erop kunnen wijzen dat de respondenten en overige medewerkers het gevoel hadden in de gaten gehouden te worden door hun leidinggevenden

(bijvoorbeeld omdat de leidinggevende veel aanwezig is op de werkloer), waardoor ze zich beter aan de regels hielden.

Van de drie stellingen behorende bij de sociale aspecten van veiligheid bleken slechts twee stellingen te passen bij 'veiligheid'. Het verschil tussen het aantal stellingen behorende bij de sociale en de fysieke aspecten van veiligheid is daardoor nog verder toegenomen. Op basis van deze enquête is het daarom niet mogelijk op wetenschappelijk verantwoorde wijze een vergelijking te maken tussen beide aspecten van veiligheid.

### 3.2 Respect

Tabel - Respect (Alpha = 0,76 / N = 74)

	negatief %	neutraal %	positief %	Totaal %
Ik ben door mijn stage in contact gekomen met verschillend denkende mensen	24	34	42	100
Ik heb door mijn stage op een andere manier naar dingen leren kijken	28	31	41	100
Ik heb van mijn stagebegeleider (positieve) kritiek gekregen	12	15	73	100
Ik kan goed omgaan met de (positieve) kritiek die ik tijdens mijn stage heb gekregen	0	16	84	100
Ik heb door mijn stage meer respect gekregen voor andere mensen	18	35	47	100
Ik heb door mijn stage meer begrip gekregen voor andersdenkende mensen	23	39	38	100
<b>Samenvatting 'Respect'</b>	<b>8</b>	<b>42</b>	<b>50</b>	<b>100</b>

Het aantal mensen dat positief heeft geoordeeld over deze stellingen ligt aanzienlijk lager dan bij 'veiligheid'. Het merendeel van de respondenten geeft aan (positieve) kritiek te hebben gehad van de stagebegeleider, en is van mening daar goed mee om te zijn gegaan. Het andere kenmerk van 'respect', te weten het (kunnen) omgaan met mensen met een andere opvatting of levensovertuiging, is in deze vragenlijst niet aan de orde geweest. De vragenlijst meet de diversiteit aan contacten, en niet de manier waarop hiermee wordt omgegaan. Een minderheid van de respondenten geeft aan contact te hebben gehad met mensen die anders denken dan zij. Een meerderheid van de leerlingen geeft een negatief of neutraal antwoord op de vraag of ze door de stage op een andere manier naar dingen hebben leren kijken.

In totaal geeft 50% van de respondenten een positief oordeel op 'respect'. Hierbij moet ik een kritische noot plaatsen. Dit percentage wordt namelijk grotendeels gehaald vanwege de hoge scores bij de stellingen over kritiek; zonder deze twee stellingen valt het lager uit. 84% van de ondervraagde leerlingen geeft aan goed om te kunnen gaan met kritiek, wat niet wil zeggen dat zij dit ook daadwerkelijk kunnen. Daarnaast is niet duidelijk wat de leerlingen bedoelen met 'goed kunnen omgaan met kritiek'.

### 3.3 Sociale samenhang

Tabel - Sociale Samenhang (Alpha = 0,61 / N = 74)

	negatief %	neutraal %	positief %	Totaal %
Ik heb in mijn stage veel contact met verschillende mensen gehad	8	19	73	100
Ik heb in mijn stage contact gehad met mensen die anders tegen het leven aankijken dan ik	26	34	41	100
Ik heb in mijn stage mensen geholpen	8	8	84	100
Ik heb in mijn stage een positieve bijdrage geleverd aan het leven van mensen	14	26	61	100
Ik heb inzicht gekregen in de bezigheden van mensen waar ik tijdens mijn stage mee in contact ben gekomen	5	8	86	100
<b>Samenvatting 'Sociale Samenhang'</b>	<b>3</b>	<b>26</b>	<b>72</b>	<b>100</b>

Het oordeel van respondenten op 'sociale samenhang' is over het algemeen positief. Zoals bij 'respect' ook al bleek, heeft een minderheid van de respondenten tijdens de stage contact gehad met mensen met een andere kijk op het leven. Dit is opvallend, omdat een ruime meerderheid van de respondenten aangeeft tijdens de stage contact te hebben gehad met veel verschillende mensen. Een mogelijke verklaring is dat de mensen waarmee leerlingen tijdens de maatschappelijke stage in contact zijn gekomen grotendeels over dezelfde denkbeelden beschikken als de leerlingen. Een andere verklaring kan zijn dat de leerlingen weinig te weten zijn gekomen over de denkbeelden van de mensen die zij ontmoet hebben, bijvoorbeeld omdat er niet over gesproken is, of omdat zij er niet bij hebben stilgestaan dat deze mensen wellicht andere denkbeelden hebben.

Veel respondenten (86%) hebben tijdens hun stage inzicht gekregen in de bezigheden van de mensen waarmee zij in aanraking kwamen. Dit zegt niet dat leerlingen inzicht hebben gekregen in de manier waarop mensen omgaan met elkaar, in de manier waarop mensen omgaan met andere levensovertuigingen of dat ze inzicht hebben gekregen in hoe de maatschappij in elkaar zit. De resultaten tonen wel aan dat ze zich hebben verdiept in de werkzaamheden van een ander. 61% van de respondenten geeft aan het gevoel te hebben tijdens de stage een positieve bijdrage te hebben geleverd aan het leven van de mensen waarmee ze in aanraking zijn gekomen. 84% zegt mensen te hebben geholpen. Dit wijst er in ieder geval op dat het merendeel van de leerlingen tijdens de stage (nader) heeft kennisgemaakt met het bieden van hulp aan anderen.



## **4. Conclusie, discussie en vervolgonderzoek**

Dit onderzoek had tot doel meer duidelijkheid te verschaffen over de mate waarin leerlingen de door de overheid gestelde doelen herkennen in de maatschappelijke stage. Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden moest eerst duidelijk worden gemaakt wat de overheid verstaat onder burgerschap, omdat de maatschappelijke stage een middel is om burgerschap onder scholieren te vergroten. Vervolgens moest duidelijk worden welke doelen de overheid in dit kader stelt aan de maatschappelijke stage. Deze doelen bleken om diverse redenen zeer algemeen te zijn geformuleerd, en moesten geconcretiseerd worden alvorens er een vragenlijst kon worden gemaakt om de herkenning door leerlingen te kunnen meten. De vragenlijst is volledig ingevuld door 74 leerlingen van het Dominicus College te Nijmegen, en de resultaten staan in het vorige hoofdstuk. De vraag die nu nog beantwoord dient te worden is in hoeverre de ervaringen van leerlingen overeenkomen met de doelen die de overheid voor de maatschappelijke stage heeft opgesteld. Het antwoord op deze vraag leidt tot het antwoord op de hoofdvraag.

### **4.1 Discussie**

Uit de resultaten van de leerlingenenquête blijkt dat leerlingen in grote mate aspecten van zowel veiligheid, respect als sociale samenhang terugzien in de maatschappelijke stage. Daarbij moet worden opgemerkt dat er een aanzienlijk verschil bestaat in het percentage leerlingen dat positief oordeelt over veiligheid en sociale samenhang in vergelijking met respect. Het gemiddelde oordeel op 'veiligheid' en 'sociale samenhang' is 66% respectievelijk 72%. Bij 'respect' geeft gemiddeld gezien in totaal slechts 50% een positief oordeel, wat betekent dat slechts de helft van de leerlingen de gevraagde aspecten van respect heeft ervaren tijdens de stage. 'Respect' bestaat uit het (kunnen) omgaan met kritiek en het (kunnen) omgaan met een andere opvatting of levensovertuiging. De stellingen die gaan over kritiek zijn door leerlingen duidelijk positiever beantwoord dan de stellingen die gaan over mensen met een andere opvatting of levensovertuiging. Ook bij 'sociale samenhang' scoort de stelling die hiermee te maken heeft duidelijk lager dan de andere stellingen. Het lijkt er dan ook op dat de ondervraagde leerlingen tijdens hun stage niet of nauwelijks contact hebben gehad met mensen die anders tegen het leven aankijken dan zij zelf, of dat zij zich niet bewust waren van de aanwezigheid van dat verschil. Het staat vast dat het merendeel van de leerlingen dit belangrijke aspect van 'respect' en burgerschap niet heeft herkend in de maatschappelijke stage. Dit zegt echter niets over de daadwerkelijke afwezigheid hiervan. Uit deze gegevens wordt niet duidelijk of leerlingen inderdaad geen contact hebben gehad met andersdenkende mensen, of dat ze (te) weinig hebben gedaan om achter iemands opvattingen en overtuigingen te komen. De enquête heeft daar onvoldoende naar gevraagd, en is daarin tekortgeschoten. In beide gevallen kan gezegd worden dat de stage, op dit gebied, niet is geslaagd. De stage heeft leerlingen niet de mogelijkheid geboden tot verdieping en begrip, of de leerlingen hebben zich niet voldoende ingezet om verschillende opvattingen en levensovertuigingen te achterhalen, waarmee zij blijf geven van een lage maatschappelijke betrokkenheid op dit gebied. Ik zeg 'op dit gebied', omdat de resultaten

aantonen dat zij op een ander gebied zeker wél maatschappelijke betrokkenheid hebben getoond. 86% van de ondervraagden geeft aan tijdens de stage inzicht te hebben gekregen in de bezigheden van de mensen waarmee ze in contact zijn gekomen. Dit betekent dat zij zich in deze mensen en hun bezigheden hebben verdiept. 84% geeft aan tijdens de stage mensen te hebben geholpen, en 61% geeft aan het gevoel te hebben in de stage een positieve bijdrage te hebben geleverd in het leven van mensen.

#### **4.2 Antwoord op de onderzoeksvraag**

De resultaten van dit onderzoek geven aan in hoeverre de ondervraagde leerlingen bepaalde aspecten van veiligheid, respect en sociale samenhang hebben teruggezien in de maatschappelijke stage. Het blijkt dat op vrijwel alle gebieden sprake is van een zekere mate van herkenning bij een meerderheid van de ondervraagde leerlingen, te weten: 66% bij veiligheid, 50% bij respect en 72% bij sociale samenhang. Alleen het subdoel dat betrekking heeft op de omgang en het contact met andersdenkende mensen wordt niet door een meerderheid van de leerlingen herkend. Of er sprake is van *voldoende* herkenning is afhankelijk van de eisen die hieraan gesteld worden. Noch de overheid, noch dit onderzoek heeft bepaald in welke mate de doelen herkend dan wel behaald moeten worden. Een dergelijk waardeoordeel kan dus niet gegeven worden, al suggereert de onderzoeksvraag dat wel.

#### **4.3 Suggesties voor vervolgonderzoek**

Hoewel dit onderzoek heeft aangetoond dat de meeste aspecten van de doelstellingen door leerlingen worden teruggezien, zeggen deze resultaten weinig over de kwaliteit van de stages en de inzet van de leerlingen. Verder onderzoek zou kunnen uitwijzen of de mate waarin leerlingen de verschillende doelstellingen terugzien in de stage wordt veroorzaakt door de kwaliteit van de stage, het soort stage<sup>43</sup> of de inzet van de leerlingen. Uit dit onderzoek blijkt dat een belangrijk aspect van burgerschap slechts door een minderheid van de ondervraagde leerlingen wordt herkend in de stage. Door de oorzaak daarvan te achterhalen kunnen maatschappelijke stages in de toekomst verbeterd worden. In eerste instantie gaat het daarbij om vervolgonderzoek op dezelfde school; zoals gezegd zijn deze resultaten niet representatief voor de totale populatie leerlingen die de maatschappelijke stage doet.

Het uitvoeren van het huidige onderzoek op grotere schaal kan aantonen in welke mate leerlingen landelijk gezien de besproken doelstellingen herkennen. Het is belangrijk dat vooraf wordt bepaald welk niveau van herkenning gewenst is, zodat achteraf uitspraak gedaan kan worden over het al dan niet behalen van dat niveau. Op basis van de resultaten kan opnieuw vervolgonderzoek plaatsvinden, om de oorzaak van het niveau van herkenning te achterhalen. Dat vervolgonderzoek kan op landelijk niveau of op schoolniveau plaatsvinden, afhankelijk van het doel. Wanneer het doel is directe aanbevelingen te krijgen voor verbeteringen van de maatschappelijke stage, is onderzoek op schoolniveau het meest geschikt. Het onderzoek richt zich dan op de situatie op die

---

<sup>43</sup> Het is denkbaar dat een stage waarbij leerlingen continu bezig zijn met het zorgen voor anderen, een andere invloed heeft op hun maatschappelijke betrokkenheid en ontwikkeling dan een stage waarbij zij nauwelijks in aanraking komen met andere mensen.

school en de resultaten kunnen direct verwerkt worden. Wil men een landelijke richtlijn opstellen voor scholen, dan is onderzoek op landelijk niveau de beste optie.

## Literatuuropgave

### Artikelen

- Bekkers, R., Bridges Karr, L. (2008). *Evaluatieonderzoek maatschappelijke stage*. Internet (2008). Geraadpleegd op 08-09-2010, van <http://www.fss.uu.nl/soc/homes/bekkers/ems3.pdf>
- Oort, B. van, Bruning, M. (2006). *Trends... bij de invoering van de maatschappelijke stage. Praktijkervaring van veertig scholen*. Amersfoort: CPS.
- Wit, de, A.J.M (2010). *Burgerschapsvorming in Nederland. Een visie op het huidige beleid aan de hand van het Aristotelisch en instrumentalistisch republicanisme*. Nijmegen.

### Rapporten, Brochures en kamerstukken

- Inspectie van het Onderwijs (2006). *Toezicht op burgerschap en integratie*. Rijswijk: GSE.
- Inspectie van het Onderwijs (2009). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2008-2009. hst. 15 Burgerschap en Integratie*.
- Kabinet Balkenende IV (2007). *Samen werken, samen leven*. Internet (2007). Geraadpleegd op 01-07-2010, van <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2007/06/14/beleidsprogramma-2007-2011/beleidsprogramma-compleet-1.pdf>
- Kamerstukken II (2004-05), 29666, nr. 13, p.1.
- MOCW (2005). *Voorstel van wet en Memorie van toelichting; W2624K-2*. Den Haag
- MOCW (2006). *Toezichtkader actief burgerschap en sociale integratie. Staatscourant*, nr. 128, p.13.
- MOCW (2007). *Maatschappelijke stage. Samenleven kun je leren*. Geraadpleegd op: 10-08-2010, van <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/publicaties-pb51/maatschappelijke-stage/08bk2007b023-20071128-111423.pdf>
- MOCW (2008). *Herziening normering Toezichtkader actief burgerschap en sociale integratie. Staatscourant*, nr. 21.
- SLO (2006). *Een basis voor burgerschap. Een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO).
- SLO (2007). *Concretisering van de kerndoelen. Handleiding*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO).
- WRR (1990). *Een werkend perspectief: arbeidsparticipatie in de jaren '90*. Den Haag: SDU.
- WRR o.l.v. Van Gunsteren, H.R. (1992). *Eigentijds burgerschap: WRR publicatie*. Den Haag: SDU

### Wetsartikel

Art. 23 lid 2,5 Gw

### Overige bronnen

- Auteur onbekend (2007, nov. 29). *Thee inschenken is ook stage. NRC Handelsblad*. Internet. Geraadpleegd op 10-10-2010, van <http://archieff.nrc.nl/?modus=l&text=maatschappelijke+stage&hit=2&set=3>
- Internet (z.d). Geraadpleegd op 28-06-2010, van <http://www.bureaubrekelmans.nl/vei02-visie.html>
- Internet. Geraadpleegd op 2-10-2010, van [http://www.2reflect.nl/validiteit\\_en\\_betrouwbaarheid.htm](http://www.2reflect.nl/validiteit_en_betrouwbaarheid.htm)